Steunpunt Liturgie

Gereformeerde Kerken in Nederland

- Kind en Sacramenten -

Deze Notitie-in-wording is ontstaan uit vragen uit de praktijk. Zijn er meer vragen, laat het dan weten, zodat dit stuk nog meer op uw praktijk kan worden afgestemd.

De Notitie KIND EN SACRAMENTEN moet gelezen worden tegen de achtergrond van de Notitie KIND EN KERKDIENST'.

Ter inleiding
De kerken van de Reformatie kennen twee sacramenten: Doop en Avondmaal. De doop wordt bediend aan de pasgeboren kinderen van de gemeente; zie hiervoor het FORMULIER VOOR DE BEDIENING VAN DE HEILIGE DOOP AAN DE KINDEREN VAN DE GELOVIGEN én de zondag 26 uit de Heidelberger Catechismus. Ook kinderen op latere leeftijd en volwassenen worden gedoopt; zie daarvoor het FORMULIER VOOR DE BEDIENING VAN DE HEILIGE DOOP AAN VOLWASSENEN. Het Avondmaal wordt gevierd door de gehele kerkgemeenschap waarbij alleen de mensen die geloofsbelijdenis hebben afgelegd aangaan.

Vragen rond *kinderdoop* en *kinderen laten aangaan aan het Avondmaal* worden in het kader van deze Notitie buiten beschouwing gelaten.

Algemeen
Voor de ervaring van velen vallen kinderen bij de bediening van de beide sacramenten doop en avondmaal een beetje buiten de boot. Dat gevoel treedt vooral op bij het Avondmaal, kinderen gaan niet aan en vaak duurt het Avondmaal lang. De achtergrond van deze gevoelens, die overigens meestal niet bij de kinderen zelf opkomen maar bij de ouders (en in mindere mate bij volwassenen in het algemeen), is een oprechte wens om de kinderen meer bij het gebeuren te betrekken.
Over het algemeen kun je op twee manieren met deze gevoelens en wensen omgaan. De eerste is de gedachte dat speciale aandacht in de kerkdienst niet nodig is; speciale aandacht moet er wel zijn, maar het is een taak van de ouders en die moeten er thuis, voor of na de kerkdienst, verder aandacht aan geven. De tweede manier is de gedachte dat er in de kerkdienst zelf iets moet gebeuren.

Ook op de gedachte dat er in de kerkdienst rond de sacramenten 'iets extra's' voor kinderen moet gebeuren wordt doorgaans op twee manieren gevolg gegeven. De eerste manier is *uitleg*, de tweede manier is het creëren van liturgische vormen of aansluiten bij liturgische vormen. Simpel gezegd: in het ene geval zoekt men de oplossing in *educatie*, in het andere geval neemt men het uitgangspunt in *liturgie*.

Uitleg of meedoen?
De twee manieren van antwoorden op de vraag hoe je kinderen meer kunt betrekken bij de sacramenten moeten natuurlijk niet tegen elkaar worden uitgespeeld. Toch is het tegelijk van belang

om wel het onderscheid te maken. Want als men kiest voor *uitleg en educatie* wordt dat niet alleen gedaan omdat met dit het *juiste* antwoord vindt, maar omdat dit het *enige* antwoord dat men ziet. Dit resulteert bijvoorbeeld in een praatje van de dominee na de doopsbediening, waarin hij uitlegt wat de doop is en de kinderen erop wijst dat ook zíj gedoopt zijn. Of het resulteert in een werkblad met vragen die beginnen met de woorden 'Wat betekent….' Of 'Waarom…'.
In deze notitie benaderen we de vraagstelling rond 'kind en sacramenten' vooral vanuit de invalshoek liturgie. Bovendien sluiten we aan bij een aantal uitgangspunten die in de Notitie KIND EN KERKDIENST zijn weergegeven. Die zijn in die Notitie te vinden onder de kopjes *1. Uitgangspunt, 2. Doelgroep?* en *3. Kinderen en gemeente.*

> *Vraag*:
> Wat wil het zeggen dat je het uitgangspunt neemt in liturgie?
> *Antwoord*:
> Dat wil zeggen dat je uitgaat van het eigene van liturgie en liturgische vormen. In de eerste plaats betekent dit: de kerkdienst geeft gestalte aan de ontmoeting tussen God en zijn volk, en die ontmoeting is het werk van Christus (zie de Heidelberger Catechismus zondag 21, vraag en antwoord 54). Aan deze ontmoeting wordt vormgegeven vanuit het eigen karakter van die ontmoeting, namelijk het kerkvergaderend werk van Christus waar zondag 21 over spreekt, en het feit dat het God Drie-enig is, Hij die is en was en komt, die samenkomt met zijn kinderen. In de tweede plaats wil het zeggen: de ontmoeting tussen God en zijn volk geldt iedereen, en dat betekent o.a. dat iedereen ook moet kunnen *meedoen*, van groot tot klein. In het geval van de sacramenten doop en avondmaal zal ieder vanuit zijn eigen positie en niveau mee moeten (kunnen) doen. In het geval van de doop betekent dat in de eerste plaats het welbewust kunnen zien van de doopsbediening. In het geval van Avondmaal betekent het dat ieder, belijdend lid of dooplid of geen lid vanuit de eigen positie mee kan doet (en dat is dus wat anders dan aangaan).

Zichtbaar
Het is belangrijk om in de gaten te hebben dat het bij de sacramenten om iets bijzonders in het kerkelijk leven gaat. Ze zijn bijzonder omdat het *sacramenten* zijn, 'heilige zichtbare tekenen en zegels, die God ingesteld heeft om ons door het gebruik daarvan de belofte van het evangelie nog beter te doen verstaan en te verzegelen' (Heidelberger Catechismus vraag en antwoord 66). In de kerkdiensten zoals wij ze kennen gaat het meestal om datgene wat je *hoort*. Bij sacramenten gaat het vooral om dat wat je *ziet* – het zijn 'zichtbare tekenen' – wat je *voelt* (doop) en wat je *proeft* en *eet* of *drinkt* (avondmaal). Voor de kinderen in de kerk gaat het dus vooral om het feit dat er bij de sacramenten iets te zien valt. Daarbij gaat het in de eerste plaats om het sacrament op zich, dus het doopwater dat op het hoofd van een baby wordt gesprenkeld, en het brood en de wijn. Maar daar blijft het niet toe beperkt. Bij beide sacramenten valt meer te zien. Bij de doop is dat de baby, 'vreemde gezichten' in de kerk (familie en vrienden van doopouders en dopeling), mensen die naar voren gaan en rond de doopvont staan, de dominee die veel of weinig water gebruikt, de baby die het gewoon over zich heen laat gaan óf juist schrikt van het water op zijn hoofd, het zingen rond de doopvont (dat geeft je de gelegenheid om de baby, de ouders en de eventuele broertjes en zusjes nog eens goed te bekijken).
Bij het avondmaal is er nog veel meer te zien. Brood en wijn natuurlijk, maar ook het breken van dat brood (wat voor brood zou het nou toch zijn? En hoe zou het eigen smaken?) en het inschenken van de wijn (echt rood, 't lijkt best wel op bloed…..), al de mensen die naar voren gaan, hoe zitten ze aan tafel, hoe lopen ze, dat is de vader van Marietje en dat de moeder van Jantje, wat hebben ze voor kleren aan, wie is dat, waarom loopt zij op krukken…..

Dat *zien* wordt gemakkelijk over het hoofd gezien, maar de betekenis en de waarde ervan zijn groot. In de eerste plaats omdat het bij kinderen past. Gesproken taal vatten ze misschien nog niet, maar het zichtbare nemen ze gewoon tot zich en het krijgt een plaatsje in hun beleving en ervaring. Zo ervaren ze bij het Avondmaal, zonder zich dat bewust te zijn, iets van 'gemeenschap' (het zien van al die mensen, het herkennen van sommige mensen, het nadenken over anderen et cetera), over de impact

van avondmaal (de manier waarop mensen aangaan, brood en wijn tot zich nemen), over de Here Jezus (brood en wijn).
Dat *zien* is een taal (hoewel geen gesproken taal), een manier waarop communicatie plaatsvindt. Niet-gesproken talen hebben een eigen plaats in de kerkdienst; vaak worden díe talen een beetje ondergeschoffeld, genegeerd of simpelweg niet herkend. Een van de bijzondere dingen van de sacramenten is dat God daar zélf welbewust werkt met non-verbale (ofwel: niet-gesproken) talen.

∞ DOOP

Een pasgeboren baby komt doorgaans een dag of tien à veertien na de geboorte voor het eerst in de kerk, want dan ontvangt het de doop, teken en zegel van het verbond. Daarna duurt het meestal een hele tijd voor het kind opnieuw de kerk van binnen ziet; tegen de tijd dat het een jaar of vier is zal het min of meer regelmatig een kerkdienst mee maken.
In sommige gemeenten is de doop aan de orde van de (zon)dag. Dat zijn meestal de kerken die een nieuwbouwwijk binnen de grenzen herbergen, want daar wonen meestal jonge gezinnen en daar worden kinderen geboren. Doop is in die gemeenten een veel voorkomende gebeurtenis. Voor de ouders is de doop dan wél bijzonder maar voor de gemeente is het een hele gewone zaak. In gemeenten waar maar weinig jonge gezinnen zijn ligt dat heel anders. Daar is de doop een uitzondering en daardoor is het ook een bijzondere gebeurtenis voor de héle gemeente.

Hierboven ging het over het belang van het zien van de sacramenten. Bij de doop moet je daarbij wel in de gaten hebben dat het kind dus ook echt moet *kunnen* zien. Dat is niet vanzelfsprekend want vaak is een kind simpelweg te klein, is het zicht niet goed of wordt hem door iemand in de rij voor hem het zicht ontnomen. Natuurlijk kunnen kinderen op schoot worden genomen– als ze nog klein zijn ligt dat ook voor de hand. Ook kunnen ze op gaan staan, al dan niet op hun stoel, maar dan is de kans groot dat zij op hun beurt een ander het zicht ontnemen. Desondanks is het voor hen, evenals voor de volwassenen belangrijk dat zij dit ‘zichtbare teken’ werkelijk kunnen *zien*, om zo ‘de belofte van het evangelie nog beter te [leren] verstaan (HC 25).

Daarnaast is het belangrijk om in de gaten te hebben dat de eigenlijke doopsbediening in enkele seconden achter de rug is, namelijk de tijd die het vraagt om een doopnaam en de woorden ‘Ik doop u in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest’ uit te spreken. Natuurlijk wordt de doop zelf omgeven door het lezen van het formulier, het beantwoorden van de doopvragen, het zingen van een lied en het afsluitende gebed. Aan jongere kinderen gaan deze zaken vaak voorbij; juist voor hen is daarom belangrijk dat ze in staat zijn de aandacht volledig te richten op de – zichtbare – doopsbediening.

Hoe kun je kinderen bij de doopsbediening betrekken?
Allereerst is daar de ervaring. Zie wat hierboven onder het kopje *Uitleg of liturgie?* staat over het zien. De ervaring die kinderen daar op doen is van onschatbare waarde.
Ten tweede is daar de geloofsopvoeding. De ervaring die kinderen opdoen door het zien van de doop wordt gestuurd door datgene wat ze *verteld* wordt over de doop, in het kader van de geloofsopvoeding. Die geloofsopvoeding vindt vooral thuis plaats, door de ouders. Niet voor niets is een van de doopvragen daar aan gewijd, namelijk die vraag die gaat over het ‘onderwijzen’. Die geloofsopvoeding vindt ook plaats op school, de vraag over het ‘onderwijzen’ spreekt ook over het ‘doen onderwijzen’. Die geloofsopvoeding t.a.v. de doop zal eerst heel kernachtig zijn: dopen betekent dat je bij God hoort. Tegelijk kan er vanuit het alledaagse leven aangesloten worden bij de symboliek van water; de meeste kinderen zullen heel regelmatig schoongepoetst moeten worden… Maar je kunt ook aansluiten bij ‘dorst hebben’ en ‘zwemmen leren’ (omdat je anders verdrinkt). Ook die verwijzingen zijn er te vinden in de doop, denk maar aan de doorgang door de Rode Zee of de zondvloed, twee gebeurtenissen die bij elke doopsbediening ter sprake komen (namelijk in het gebed voor de doop) en die beiden krachtige en sprekende symbolen van de doop zijn.
Ten derde is daar de kerk en de verantwoording die de kerk zelf heeft voor de kinderen uit haar midden. Ook de kerk heeft een taak bij de geloofsopvoeding; niet pas als het kind een jaar of 12 is en

de catechisatie begint, maar ook daarvoor al. Bovendien maken kinderen deel uit van de gemeenschap der heiligen; de kerk is niet een gemeenschap van volwassenen, maar een eenheid waarin alle leeftijden voorkomen en waarin ieder even belangrijk en waardevol is. Kinderen maken op volwaardige wijze – zij het passend bij hun ontwikkelingsniveau - deel uit van de gemeente (zie bijvoorbeeld ook de Heidelberger Catechismus zondag 26, vraag en antwoord 74).

Suggesties voor de praktijk

→ Een van de mogelijkheden om aan de bovenstaande punten recht te doen is dat de kinderen in de kerk bij de doop naar voren worden gehaald. Dat kan op twee manieren:

- ze staan naast de ouders rond de doopvont. Dit kan in een gemeente waar niet zo veel kinderen zijn en waar de doop niet zo vaak bediend wordt;
- Voor in de kerk staan speciaal voor dit doel lage bankjes waarop de kinderen kunnen gaan zitten. Deze manier is geschikt voor een kinderrijke gemeente, waar vrij regelmatig wordt gedoopt. De kinderen benemen zo niet het zicht en/of de aandacht van de andere kerkgangers. Bovendien bewerkt het meer rust.

In beide gevallen is het goed om afspraken te maken over het moment en de manier waarop de kinderen naar voren komen en naderhand weer naar hun plaats gaan. Het verdient overweging om per gangpad een begeleider de kinderen te laten begeleiden (vergelijkbaar met de manier waarop ouderlingen nodigen bij het avondmaal). De kinderen lopen rustig naar voren en naderhand weer naar hun plaats. Naar voren lopen kan bijvoorbeeld ná de vragen aan de doopouders; eerst komen dan de kinderen naar voren, en daarna lopen de ouders naar het doopvont. Na het zingen van het lied lopen eerst de kinderen weer terug (met hun begeleider) en vervolgens de ouders. Daarna wordt het dankgebed uitgesproken.

Het is zinvol om een leeftijdsgrens aan te geven. Te denken valt aan de leeftijdsgroep 4 tot en met 8 jaar. Vanaf 4 jaar zijn de kinderen in het algemeen zelfstandig genoeg om zonder ouders naar voren te komen; na hun achtste kunnen ze, alweer in het algemeen gesproken, vanaf hun zitplaats de doop goed meemaken.

Daarnaast kan worden overwogen of ook de kinderen uit de crèche (zeg maar kinderen in de leeftijd van 2 à 3 tot 4 jaar) de kerk in komen. Het tijdstip is dan hetzelfde als dat waarop de kinderen uit de kerk naar voren komen. Ook de crèchekinderen en hun begeleiders nemen plaats op de bankjes voor in de kerk.

→ Een van de eerste psalmen die kinderen leren is Psalm 105 vers 5, ‘God zal zijn waarheid nimmer krenken’. Met de komst van de nieuwe gezangen beschikken de kerken over enkele speciale doopliederen, onder andere lied 335 ‘Heer van uw kerk’. Dit lied kan in zijn geheel bij de doopsbediening worden gezongen, couplet 1 t/m 5 vóór en 6 t/m 9 na de doop. Als dit lied regelmatig wordt gezongen is het zaak dat de kinderen ook dit lied, of enkele coupletten er van leren. Behalve lied 335 is ook lied 336 ‘Zie hier de kindren tot mij komen’ een speciaal dooplied. De eerste regel van dit lied, ‘*Zie hier de kindren tot mij komen’* gaat niet alleen over de dopeling(en), maar kan evengoed gaan over de kinderen uit de kerk die eveneens naar voren komen (en die doorgaans ook gedoopt zijn). Dit couplet kan dan gezongen worden op het moment dat de kinderen en vervolgens de doopouders naar voren gaan.

→ Met de kinderen in de crèche kan een werkje worden gemaakt over de doop. Na afloop van de dienst kan dit dan aan de doopouders worden gegeven.

→ Het is een goede zaak als de kerk (al dan niet via de commissie gemeenteopbouw, de liturgiecommissie, een werkgroep kind en eredienst o.i.d.) ouders ondersteunt bij de

geloofsopvoeding van hun kinderen. Het zijn immers de kinderen der gemeente. Zo kan er ondersteunend materiaal rond de doop worden aangereikt, zodat er ook thuis kan worden doorgedacht over datgene wat in de kerk gebeurde (en wat ook henzelf eens is gebeurd!).

→ Wat bij het vorige punt werd gezegd impliceert het volgende uitgangspunt: educatie rond de doop hoort niet zozeer thuis *in* de kerkdienst, als wel *rond* de kerkdienst. Als de predikant een praatje voor de kinderen houdt over de doop heeft dat als vanzelf een onderwijzend karakter, want dat is inherent aan de gekozen vorm; het kan namelijk weinig anders dan een toelichting zijn. Wie toch een speciaal toelichtend moment voor de kinderen wil, kan dat beter doen in het kader van het formulier – dat ís immers al onderwijzend van karakter.

→ Wat we hierboven schreven over het belang van het zien van de doop, geldt niet alleen bij de kinderdoop, maar ook bij volwassenendoop.

∞ AVONDMAAL

Doorgaans ervaart men de relatie tussen kinderen en Avondmaal als problematischer dan de relatie tussen kinderen en doop. Bij de doop gaat het per definitie om één kind en één ouderpaar, met daaromheen een vooral kijkende gemeenschap. Bij het Avondmaal gaat het daarentegen om de hele gemeenschap die viert, uitgezonderd de kinderen. Bij het Avondmaal nemen de kinderen dus een *uitzonderingspositie* in, naar de ervaring van sommigen; het Avondmaal is bestemd voor de avondmaals*gangers*, cq de belijdende leden, en niet voor avondmaals*kijkers*, cq degenen die niet aangaan, kinderen en jongeren. Die laatste groep hangt er vanuit die beleving een beetje bij, ze zijn slechts toeschouwers.

Je kunt je afvragen of díe beleving wel een juiste is. Er zijn zeker oorzaken voor, maar het onderschat de kracht van het *zien* van het Avondmaal.
Zeker is in ieder geval het feit dat de handelende zaken rond het Avondmaal voorbehouden zijn aan de avondmaalsgangers. Zíj moet opstaan en naar voren lopen, zíj eten een stukje brood en drinken de wijn. Zíj ervaren wat dat opstaan, lopen, eten en drinken en proeven, met je doet. De kinderen ervaren dat alles níet aan den lijve; zij zien slechts wat er gebeurd.
Vaak wordt er gewezen op het feit dat dit slechts zien het verlangen opwerkt naar het doen van belijdenis. Dat zal zeker zo zijn, maar voor kinderen in de basisschoolleeftijd – voor wie zelfs catechisatie nog een onbekend verschijnsel is – is dat nog heel ver weg.
Hoe kun je kinderen meer bij het Avondmaal betrekken?

Hoe kun je kinderen bij de viering van het Avondmaal betrekken?
Net als bij de doop geldt ook bij het Avondmaal het belang van de ervaring.
Daarnaast is ook hier de geloofsopvoeding belangrijk. Geloofsopvoeding rond het Avondmaal is niet hetzelfde als de geloofsopvoeding rond Pasen. Bij het Avondmaal gaat het om de 'verkondiging van de dood des Heren' (1 Kor. 11:26) in de vorm van een maaltijd, met het eten van een stukje brood en een slokje wijn. Je kunt vertellen over het laatste Avondmaal en het Pascha. Je kunt erop wijzen dat Jezus bij de instelling van het Avondmaal iets heel gewoons – brood en wijn – tot iets heel bijzonders maakte. Kennen kinderen uit eigen ervaring, dat iets heel gewoons iets heel bijzonders kan worden omdat het veel meer betekenis heeft gekregen? Daarnaast zijn ook de noties van 'gemeenschap', 'uitzien naar de nieuwe hemel en de nieuwe aarde', 'belijden', 'diaconaat', 'schuldbelijdenis' e.a. belangrijk.

Het knuffeltje van oma
Joris kreeg toen hij vier was een knuffelbeest van oma. Kort daarna stierf oma. Hij mist haar heel erg. Oma was lief en las hem altijd voor terwijl hij tegen haar aan zat. Maar als Joris oma heel erg mist, pakt hij de knuffel van oma. En dan is het net of oma weer in de buurt is, hij kan haar toch van alles vertellen en hij hoort weer de verhaaltjes die hij haar vertelde. De knuffel

van oma is voor Joris niet meer een gewone knuffel zoals er zo vele zijn, nee, die knuffel is een beetje oma *geworden*.

En net als bij de doop heeft ook de kerk een verantwoording t.o.v. kinderen en het avondmaal. Dat komt tot uiting in de ondersteuning van de ouders bij de geloofsopvoeding. Maar dat kan ook tot uiting komen in de liturgische praktijk.

Suggesties (1)

→ Kinderen kunnen betrokken worden bij het klaarmaken van de tafel. Doorgaans zet de koster voor de dienst alles klaar, bekers en brood keurig afgedekt met een servetje i.v.m. de hygiëne. Maar het is niet verplicht om alles al klaar te hebben staan. Een alternatief is dat voor de Avondmaalsviering begint, dat wil zeggen, voordat het formulier wordt gelezen, de bekers, kan en schalen worden binnengedragen. Kinderen kunnen dat, samen met de diakenen, uitstekend doen. Oefenen van tevoren is belangrijk: wanneer moet ik het halen? Hoe zwaar is het, hoe draag ik het, hoe loop ik naar binnen, waar zet ik het neer, hoe loop ik terug naar m'n plaats?
Bij dit alles is geen begeleidend commentaar van de predikant nodig; de handeling – weggaan, binnendragen, neerzetten – spreekt voor zich. Anders gezegd: de handeling spreekt een eigen taal en daar zijn geen woorden bij nodig. Na het binnenbrengen begint de predikant zonder verdere aankondiging met de lezing van het formulier

→ Tijdens de viering (die dan bij voorkeur één geheel is, dus geen opeenvolging van aparte tafels / 'gangen') kan een *kindercantorij* zingen (zie onder *kindercantorij*). Een kindercantorij is in het algemeen gesproken een van de beste manieren om kinderen een eigen plaats in de dienst te geven.

> Een cantorij is een groep gemeenteleden die zich speciaal toelegt op gemeentezang en eventuele andere vocale muziek. Een kindercantorij is al vrij snel te realiseren. Veel kinderen zijn niet nodig, er zijn bijvoorbeeld uitstekend functionerende kindercantorijen van 7 á 8 kinderen. Wel belangrijk is een goede dirigent, namelijk iemand die kan dirigeren, die met kinderen kan omgaan en kennis heeft van de kinderstem, en die kerkmuzikaal geschoold is. Dat lijkt wellicht veel, maar er bestaan uitstekende cursussen waar men opgeleid wordt voor dirigent kindercantorij. Zie voor meer informatie de Notitie CANTORIJ.

De kindercantorij kan bijvoorbeeld in beurtzang met de gemeente zingen. Onder de liederen waarover de kerken op dit moment beschikken - naast de psalmen zijn dat op dit moment de gezangen uit het Gereformeerd Kerkboek en de vrijgegeven liederen uit het Liedboek voor de Kerken – bieden een ruime keuze aan liederen die passend zijn bij het Avondmaal.

→ Behalve gezongen muziek kan er bij de avondmaalsviering plaats zijn voor instrumentale muziek, al dan niet in de vorm van bewerkingen bij de gezongen liederen. Goede instrumentalisten uit de gemeente kunnen daarbij een rol spelen, ook de goede instrumentalisten onder de kinderen.

→ Soms is het de gewoonte om, bij een viering waarbij verschillende tafels elkaar volgen, een gedeelte uit de Bijbel te lezen. De predikant leest dan deze bijbelgedeelten, maar het is ook goed mogelijk dat een ander dat doet. Deze schriftlezingen hebben een tweeledig doel: a) de beleving van de mensen bij de viering te sturen, en b) eenheid te brengen in die avondmaalsvieringen waarbij verschillende tafels elkaar opvolgen, soms zelfs tot zes of zeven toe. De lezing wordt verricht van achter de tafel en lijkt daarmee ook eerder bestemd voor de avondmaalsgangers aan díe bewuste tafel. Als de lezingen worden verricht door een apart voorlezer die op een eigen plaats voor in de kerk staat, eventueel zelfs op de preekstoel, gaat daar eerder de suggestie van uit dat die lezing niet in de eerste plaats is bestemd voor de mensen aan de tafel, maar voor de gehele gemeente. De schriftlezingen zijn niet voorbehouden aan de predikant; ook andere gemeenteleden kunnen dit gedeelte van de dienst voor hun rekening nemen, ook de wat oudere kinderen die het lezen goed beheersen. Als de lezingen bij het avondmaal door o.a. kinderen worden gedaan is dat

een duidelijk signaal dat ook de kinderen er volledig bij horen. Datzelfde geldt als ze de 'gewone' schriftlezingen in de dienst voor hun rekening nemen. Zie ook de Notitie VOORLEZER.

→ In plaats van de schriftlezing bij de tafel kan de kindercantorij een bijbellied zingen (d.w.z. een lied uit rubriek *bijbelliederen* in het Liedboek en het Gereformeerd Kerkboek).

→ Waar men gewend is om de avondmaalstafel te versieren, bijvoorbeeld met bloemen, kan men ook de kinderen betrekken bij de tafelversiering. Datzelfde geldt voor een ander 'kunstwerk' in de kerk. Het is bijvoorbeeld goed mogelijk om met een groepje kinderen in de week voorafgaande aan het Avondmaal een kunstwerk te maken dat natuurlijk ook met avondmaal te maken heeft. Dat kan een gezamenlijk schilderij zijn, een collage, of iets driedimensionaals. Belangrijk is in dit geval wel dat het resultaat het niveau van 'een leuk knutselwerkje' te boven gaat; het moet namelijk niet de uitstraling hebben: kijk eens hoe leuk de kinderen bezig zijn geweest, maar het heeft als bedoeling de gehele gemeente te steunen en te sturen bij de viering van het Avondmaal. Is de gemeente een kunstenaar of een kunstzinnig iemand rijk, dan zou deze hierbij leiding kunnen geven.

Suggesties (2)
Avondmaal vieren is meer dan het aangaan aan tafel. Er is een nauwe samenhang tussen het gedenken van Christus' dood en opstanding, en het verkondigen van de dood des Heren, en de diaconale taak van de gemeente.

> De collecte zoals wij die kennen, de 'gewone' collecte dus, is ontstaan vanuit het avondmaal: men nam gaven in natura mee (brood, wijn, olie); die werden gebruik voor de avondmaalsviering (die iedere zondag plaatsvond) en wat overbleef werd uitgedeeld aan de armen (diaconie). Het gebruik dat de avondmaalscollecte voor de diaconie is vindt ook hier zijn oorsprong. (Zie ook de Notitie COLLECTE). Dat komt ook terug in het avondmaalsformulier: *'Omdat Christus, onze geliefde Heiland, ons eerst zo uitnemend heeft liefgehad, moeten wij ook elkaar liefde bewijzen en dat niet alleen met woorden, maar ook door onze daden'*.
> De collecte – en dus het Avondmaal als directe achtergrond - kan ook niet los worden gezien van de voorbeden; het geven van de gaven is in feite de voortzetting van de voorbede, namelijk de daad bij het woord voegen. Dat vervolgens die daad ook ná de kerkdienst moet worden voortgezet hoeft geen betoog. Avondmaal is onlosmakelijk verbonden met het onderling dienstbetoon; zie bijvoorbeeld ook o.a. 1 Kor. 12:26 en 27, Jak. 1:22 en 23, 1 Kor. 11:22 - 'of minacht gij zozeer de gemeente Gods, dat gij de behoeftigen beschaamd maakt?', 1 Joh. 3:17). Alle drie de onderdelen: Avondmaal, collecte en voorbeden staan in het licht van het leven uit de dankbaarheid, zie behalve de hierboven genoemde bijbelplaatsen ook zondag 33 van de Heidelberger Catechismus. In de kerkdienst hebben Avondmaal, voorbeden en collecte daarom ook een plaats gekregen ná de preek, dat wil zeggen na de Schriftlezingen en de verkondiging en bediening van het Woord, als akte van het naspreken van Gods Woord en het leven uit dankbaarheid.

→ De collecte bij het Avondmaal wordt uitgevoerd door de diakenen (bij de zogenaamde Schotse viering waarbij de avondmaalsgangers in de kerkbanken blijven zitten) óf er staan collectepotten op de avondmaalstafel. Het is denkbaar dat bij de collecte kinderen de diakenen assisteren. In dat geval helpen ze bij het uitreiken en doorgeven van de collectezakjes in de kerk, óf ze staan bij de tafels klaar met de collectepotten / -zakjes om het geld in ontvangst te nemen.

→ De voorbeden zijn in iedere kerkdienst onmisbaar. Dat geldt zeker in een Avondmaalsdienst. In de praktijk is het meestal de predikant die de voorbeden voorbereid en uitspreekt. Er zijn goede redenen om de diakenen hier een eigen plaats te geven. Maar ook kan de gemeente nauwer bij de voorbeden betrokken worden, ook de kinderen bij de gemeente. Omdat 'gemeenschap' een belangrijk aspect is van het Avondmaal kun je kinderen juist bij de Avondmaalsviering betrekken bij de voorbeden. Dat kan door ze bij de voorbereiding te betrekken, bijvoorbeeld in een gesprekje met de predikant of een van de diakenen. Dat kan ook door ze een deel van de voorbeden te laten uitspreken. Dat kan ook door ze, tussen de verschillende onderdelen van de voorbede in, of als afsluiting of inleiding een gebedslied te laten zingen.

→ Om diezelfde reden – benadrukken van de diaconale taak van de gemeente en het gestalte geven aan de gemeenschap der heiligen – kun je de kinderen erbij betrekken als de bloemen in de kerk naar een oud of ziek lid van de gemeente wordt gebracht. Dat hoeven niet per se de diakenen alleen te doen. Neem bijvoorbeeld een of enkele kinderen het doen, of draag die taak aan hen over, aan het slot van de middagdienst, voorafgaande aan de zegen.

→ Ook is het goed mogelijk dat kinderen op de avondmaalszondag of in de week daarna op bezoek gaan bij mensen die door ziekte of ouderdom o.i.d. niet naar de kerk konden. Ze kunnen dat alleen doen, maar ook met een van de diakenen of een andere volwassene.

→ Dat bezoek kan ook vergezeld gaan van een werkje o.i.d. dat op de avondmaalszondag door de kinderen van de crèche is gemaakt.

Literatuur

Verwante Notities:

- Kind en Kerkdienst
- De actieve gemeente
- Collecte
- Avondmaal
- Doop

Geloofsopvoeding t.a.v. de kerkdienst:

ANJE DE HEER, *Samen in de kerk. Liturgie voor kinderen uitgelegd*. Barneveld 1999.
INGE OOSTDIJK, *Ga je mee naar de kerk*? Barneveld ?

Algemeen:
Zie de literatuuropgave in de Notitie KIND EN KERKDIENST

Meer informatie?
In het bovenstaande zijn verschillende suggesties opgenomen, zonder dat ze tot in alle details zijn uitgewerkt. Wie met deze suggesties aan de slag gaat en daarbij hulp wil hebben kan altijd contact opnemen met:

Steunpunt Liturgie
Deputaten Kerkmuziek en Deputaten Eredienst
Kon. Wilhelminalaan 3-5
3818 HN Amersfoort
t. 033-2586484 (di, wo, do tijdens kantooruren)
e. liturgie@gkv.nl
i. www.steunpuntliturgie.gkv.nl